

ORFOGRAFIK O'YINLAR VA ULARDAN BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILAR IMLOVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA FOYDALANISH

Madaminova Shahodat Shomuratovna

UrDPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda o'quvchilar imloviy savodxonligini oshirishda orfografik o'yinlardan foydalanish yollari haqida so'z yuritilgan. Unda ona tili darslarida orfografik qoidalarni o'zlashtirib olishda foydalanish mumkin bo'lgan orfografik o'yinlardan namunalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, ona tili darslari, to'g'ri yozuv, imloviy savodxonlik, orfograik oyin, orfografik malaka.*

Аннотация. *В данной статье говорится о способах использования орфографических игр для повышения орфографической грамотности учащихся начальных классов. Он содержит примеры орфографических игр, которые можно использовать для изучения правил правописания на уроках родного языка.*

Ключевые слова: *начальное образование, занятия родным языком, правильное письмо, орфографическая грамотность, орфографический навык.*

Annotation. *This article talks about ways to use orthographic games to improve students' spelling literacy in primary education. It contains examples of spelling games that can be used to learn spelling rules in native language classes.*

Key words: *primary education, mother tongue classes, correct writing, orthographic literacy, orthographic skill.*

Hozirgi davrda respublikamiz xalq ta'limi oldida turgan asosiy vazifa har tomonlama kamol topgan sog'lom, qobiliyatli, o'z Vatani va xalqiga sodiq insonlarni tarbiyalash va ularni voyaga yetkazishdan iboratdir. Bu ulug' maqsadni ro'yobga chiqarish xalq ta'limi tizimiga qarashli barcha xodimlar va keng o'qituvchilar ommasidan o'z ishiga ijodiy yondashish, har bir ishda yuksak samaradorlikka erishish, xilma-xil metodik usullarni o'ylab topish hamda uni maktab hayotiga tadbiq etishni talab qiladi. Bunda o'quvchiga bilim berish uchun har bir dars mazmunini boyitish, uni ilg'or zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan qiziqarli tashkil qilish maqsadga muvofiq sanaladi.

Ruhshunoslarning aniqlashicha, o'quvchilar o'qituvchining oddiy tushuntirishi orqali egallab olgan ma'lumotlarga qaraganda turli xil ruhiy kechinmalar orqali o'zlari mulohaza yuritib mustaqil bajargan ishlari vositasida o'zlashtirilgan bilimlarini uzoq esda saqlab qoladilar. Chunki o'quvchi mustaqil mashqlarni bajarishda faoliyat ko'rsatib, ilgari olgan bilimlariga tayangan holda ko'plab o'quv materiallarini xayolidan o'tkazadi. O'xshash hodisalarni taqqoslaydi. O'zicha mulohaza yuritib mustaqil hukm chiqaradi. O'qituvchilarning tayyor holda bergan ma'lumotida esa o'quvchi fikrlash faoliyati to'la ishga kirishmasdan to'g'ri javobni o'zlashtirib oladi. O'xshash hodisalarga duch kelishi bilan o'qituvchi bergan bilimni amaliyotga taqbiq qilishda qiynalib qoladi. Davlat ta'lim standarti va amaldagi maktab dasturlarida o'quvchi egallashi lozim bo'lgan materiallar

ancha murakkab bo'lib, bolalarning bu bilimlarni bosqichma-bosqich egallab olishlarini, kengaytirib va rivojlantirib borishlarini taqozo etadi.

Boshlang'ich sinf ona tili dasturining asosiy maqsadlaridan biri – o'quvchilar savodxonligini ko'tarish, ularda imloviy malakalarni rivojlantirishdir. Bu vazifa juda murakkab va mashaqqatli bo'lib, bunda bolalarning psixologiyasi, sezgi a'zolari, bilish darajasi va yoshini hisobga olmaslik mumkin emas. Shuning uchun ham bolalarga imlo o'rgatishda ikki sohaga: psixo-fiziologik va lingvistik sohaga qat'iy e'tibor berish kerak.

To'g'ri yozuv malakasining shakllanishi uchun o'quvchidan fikrlash faoliyati talab etiladi. Biror to'g'ri yozuv hodisasi o'zlashtirish uchun o'quv va yodda saqlashgina emas, balki analiz va sintez tatbiq etiladi. Bunda grammatik va imloviy hodisalarning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash uchun taqqoslash usulidan foydalanish hamda so'z va so'z shakllarini ma'lum grammatik yoki grafik guruhlariga ajratish, muayyan tizimga solish, tushuntirish va isbotlash mashqlaridan hamda grammatik o'yinlardan, xususan, orfografik o'yinlardan foydalanish muhim o'rin tutadi.

Imloviy savodxonlik o'quvchilarda asta-sekin shakllanib boradi. O'quvchilar qoidalarini turli xil mashg'ulotlar: ko'chirib yozuv, mashq ishlash, grammatik va orfografik tahlillar orqali o'zlashtirib oladi. Ushbu qoidalarini o'zlashtirib olishda ham bolalarning ixtiyoriy diqqatini bir nuqtaga to'plash talab qilinadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'yinlarni yaxshi ko'rish bilan birga, o'yin orqali ba'zi grammatik-orfografik qoidalarini juda tez o'zlashtirib oladilar va uni uzoq vaqt esda saqlab qolishadi. Shu bois ona tili darslarida orfografik qoidalarini o'zlashtirib olishda turli xil o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bunday o'yinlardan ayrimlarini quyida keltirib o'tamiz.

“Kim to'g'ri yozadi” o'yini

Bu o'yinni tashkil qilish uchun ma'lum bir orfografik qoidaga mos so'zlar tanlab olinadi. So'zlarning yozilishi bo'yicha orfografik qoida takrorlanib o'quvchilarning xotirasida tiklanadi. Har bir grammatik o'yinni o'tkazishda o'qituvchi ma'lum bir orfografik qoidani mustahkamlashni nazarda tutadi. Sinf o'quvchilari ikki guruhga bo'linadi. Doskaga har bir guruhdan bittadan o'quchi chiqariladi. O'qituvchi avvaldan tayyorlab kelgan so'zlarni yod aytib yozdiradi. Ikki o'quvchi doskaga yozadi. Qolgan o'yin ishtirokchilari esa mustaqil ravishda o'z daftarlariga yozib boradilar. Agar o'qituvchi tomonidan u va o unlilarining yozilishini mustahkamlash maqsad qilib qo'yilgan bo'lsa, shu qoidaga oid bitta so'zni aytadi, o'quvchilar doskaga yozib bo'lgach, qolgan so'zlarni ham xuddi shunday yod aytish bilan yozdiradi. Masalan, ***Tuxum, uzum, do'stlik, bo'ron, bo'ston*** kabi. Doskaga yozilgan so'zlar o'qituvchi rahbarligida tekshiriladi. O'quvchilar xatoga yo'l qo'yishgan bo'lsa ular tuzatiladi. So'zlarni to'g'ri yozgan o'quvchilar har bir so'z uchun bittadan ball oladi. Yashil rangli kartondan kvadrat usulida tayyorlangan shakl beriladi. Kim ko'p kartochka olsa, o'sha g'olib hisoblanadi va rag'batlantiriladi.

Xuddi shunday o'yinni so'z oxirida qator kelgan jarangsiz undosh tovushlarning yozilishi bo'yicha o'tkazish ham mumkin. Buning uchun ikki o'quvchi ikki guruhdan doskaga chiqariladi. Ushbu orfografik qoidaga xos beshta so'z aytiladi. Ikki o'quvchi berilgan so'zlarni ustun qilib doskaga yozadi. Qolgan o'quvchilar shu so'zlarni daftarlariga yozib boradi.

xursan
farzan
balan
ros
darax

xursand
farzand
baland
rost
daraxt

“To‘g‘ri yozdim, yulduz oldim” o‘yini

Bu o‘yin ham orfog‘rafik o‘yinlar sirasiga kiradi. Uni o‘tkazish usuli ham deyarli bir xil. O‘quvchilarning yozishi uchun beshta so‘z tanlab olinadi. Har bir so‘z uchun bittadan ball belgilanadi. Doskaning yuqori qismiga sakkiz qirrali yulduz osib qo‘yilgan. Qaysi guruh xatosiz yozsa sakkiz qirrali yulduzni oladi. O‘yinni boshlashda sinfdagi partalarning qatorlar soniga qarab ikki yoki uch o‘quvchi doskaga chiqariladi. O‘qituvchi o‘yin uchun tanlagan so‘zlarni aytib turadi. O‘quvchilar yozishadi. O‘yin shu tariqa ikki -uch marta takrorlanadi. Har marta o‘quvchilar doskaga chiqib yozishganda guruhlarning ballari yozib boriladi. O‘yinning yakunida qaysi guruh g‘olib deb topilsa o‘sha qatordagi o‘quvchilarning birinchi partasiga yulduzcha qo‘yiladi.

“Bilag‘on boshliqlar” o‘yini

O‘quvchilar odatdagiday ikki guruhga bo‘linadi. Har bir guruhning sardori belgilanadi. Ana shu guruh boshliqlari doskaga chiqariladi. Guruh boshliqlari odatda a‘lochi o‘quvchilar bo‘lishadi. O‘yinda o‘quvchilarning ana shu tomoni hisobga olinib, o‘nta so‘z doskaga yoziladi.

taassuf
mukammal
minnatdor
tanaffus
tashabbus

mitti
ikki
tabassum
xokkey
tennis

Yuqorida berilgan so‘zlarni har bir boshliq ustun shaklida yozadi. So‘zlarning yozilishi kuzatiladi. Xatolar guruh bo‘yicha hisoblanadi. Har bir guruhning boshlig‘i yo‘l qo‘ygan xatolarni sanaydi. Brinchi guruh boshlig‘i o‘nta so‘zdan ikkita xatoga yo‘l qo‘ygan bo‘lsa, unga sakkiz ball beriladi. Har ikkala guruh boshliqlari so‘zlarni tekshirib xatolarni sanab boradilar. To‘g‘ri yozilgan har bir so‘z uchun ball beriladi. Agar biror guruhning o‘quvchilari bitta ham xatoga yo‘l qo‘yishmagan bo‘lsa, u holda qo‘shimcha tarzda yana beshta so‘z yoziladi. Oxirida g‘olib guruh aniqlanadi va rag‘batlantiriladi.

“Kelishiklar kelishi” o‘yini.

Bu o‘yin kelishik qo‘shimchalarining to‘g‘ri ishlatilish va qo‘llashninishini o‘rganish va imlosini esda saqlab qolish uchun o‘tkaziladi. O‘quvchilar ko‘proq jo‘nalish va o‘rin payt (-ga va -da), tushum va qaratqich (-ni- va -ning) kelishigi qo‘shimchalarini almashtirib ishlatishadi. Buning oldini olish maqsadida quyidagicha grammatik o‘yin uyushtiriladi.

1. Bog‘ (-ga/-da) bordik.
2. Ish (-ga/-da) bormoqchimiz.
3. Mashina (-ga/-da) sayr qilmoqdamiz.

4. Mikrafon (-da/-ga) gapirmoqchi.
5. Doska (-da/-ga) chiq.
6. Qishloq (-ga/-qa/-da) bordi.

“Soʻzning oʻrnini top” oʻyini

Atoqli otlarning bosh harf bilan yozilishi haqidagi oʻrganilgan qoidalarni mustahkamlash maqsadida ushbu oʻyin oʻtkaziladi. Oʻyin orqali kishilarning ismi va familiyasi, oʻrin-joy nomlarining bosh harf bilan yozilishi mustahkamlanadi. Oʻyinni oʻtkazish oldidan oʻquvchilarga kartochkalar beriladi. Kartochkalarda sheʼriy parcha yoki gap yozilishi mumkin. Maskur matndagi bosh harflar bilan yoziladigan soʻzlar tushirib qoldiriladi.

Oʻquvchiga yana ikkinchi kartochka beriladi. Unda tushirib qoldirilgan soʻzlar yozilgan. Oʻquvchi tushirib qoldirilgan soʻzlarni gapning mazmuniga qarab nuqtalar oʻrniga qoʻyishi va oʻqishi kerak. Tushirib qoldirilgan soʻzni togʻri qoʻyib oʻqigan bola oʻyin gʻolibi hisoblanadi.

1-kartochka

... *birinchi boʻlib ona tilida*

... *(besh doston) yozdilar. U.... tugʻilgan.*

Tushirib qoldirilgan soʻzlar: “Hamsa”, Hirotda, Alisher Navoiy

2-kartochka

... *oʻn ikki yoshida otasining taxtiga oʻtirdi ... nomli asar yozdi. U ... vafot etdi.*

Tushirib qoldirilgan soʻzlar: “Boburnoma”, Bobur, Hindistonda.

Oʻquvchilar bir-ikki marta oʻyinga qatnashib, maʼlum darajada koʻnikma hosil qilishgandan keyin har ikkala kartochkaga ham boshqa soʻzlarni aralashtirib kiritish mumkin. Baʼzan har ikkala kartochkada tushirilgan soʻzlarni bir xil kartochkaga yozsa ham boʻladi. Bu oʻquvchini kerakli atoqli otni tanlab olishga oʻrgatadi. Qaysi oʻquvchi topshiriqni tez, toʻgʻri bajarsa oʻyin gʻolibi boʻladi va ragʻbatlantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlangʻich sinflarda oʻquvchilarning orfografik malakalarini shakllantirish va ularni bosqichma-bosqich takomillashtirib borishda turli orfografik oʻyinlardan foydalanish juda muhim hisoblanadi. Ulardan oʻrinli foydalanish ona tili taʼlimining samaradorligini taʼminlovchi omil boʻladi. Shuningdek, ular oʻquvchilarning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va oʻz-oʻzini anglash salohiyatini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Boshlangʻich taʼlim konsepsiyasi// Boshlangʻich taʼlim, 1998, 6-son.*
2. Qosimova K., Matchonov S., Gʻulomova X., Yoʻldosheva Sh., Sariyev Sh. *Ona tili oʻqitish metodikasi. – Toshkent, “Nosir”, 2009.*
3. *Uzviylashtirilgan Davlat taʼlim standarti va oʻquv dasturi. - Toshkent, 2017.*